

УДК 5:378.015.31:316.42

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-2.25>**Н. В. Попенко**

фахівець

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Статтю присвячено обґрунтуванню критеріїв, показників і рівнів сформованості соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей в умовах дистанційного навчання. Критеріями означеної компетентності визначено: когнітивний (передбачає оволодіння магістрами системою соціально-гуманітарних знань, що створюють у майбутньому необхідну базу для успішної реалізації своїх професійних функцій під час трудової діяльності), мотиваційно-ціннісний (полягає у розумінні потреби магістра набуття певного соціального статусу у суспільстві, прагнення досягти успіху; у мотивах соціальної діяльності, у сформованості мотивації, настанов для побудови виробничих відносин; у ставленні до цінностей суспільного й особистісного порядку; у впевненості магістрів у цінності соціально-гуманітарних знань для майбутньої професійної діяльності), комунікативний (передбачає формування умінь ефективно спілкуватися, використовувати навички міжособистісної взаємодії; умінь коректно сприймати зауваження, критику, умінь довести свою позицію, умінь представляти результати наукових досліджень, умінь здійснювати педагогічну діяльність). Розкрито показники та методику діагностики рівнів сформованості соціально-гуманітарної компетентності. Визначено характеристики, що відображають зміст рівнів сформованості зазначеної компетентності, а саме: високий (висока позитивна мотивація до професійного зростання, усвідомлення необхідності отримання соціально-гуманітарних знань, прагнення до професійної самореалізації, постійного саморозвитку і самовдосконалення; вміння адекватно оцінювати власну професійну придатність; високий рівень творчої активності, міцність соціально-гуманітарних знань умінь і навичок.), середній (невисока позитивна мотивація до професійного зростання, недостатнє усвідомлення необхідності отримання соціально-гуманітарних знань; прагнення до професійної самореалізації в окремих навчальних ситуаціях, достатній рівень соціально-гуманітарних знань умінь і навичок), низький (відсутність мотивації до професійного зростання, відсутність усвідомлення необхідності отримання соціально-гуманітарних знань, відсутність інтересу до постійного саморозвитку та самовдосконалення; невміння адекватно сприймати власні помилки й оцінювати власну професійну придатність; наявність окремих соціально-гуманітарних знань умінь і навичок).

Ключові слова: соціально-гуманітарна компетентність, магістри природничих спеціальностей, критерії, показники, рівні сформованості соціально-гуманітарної компетентності.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство постійно змінюється у зв'язку зі стрімким розвитком високих інформаційних технологій. Як наслідок цього процесу, змінюються вимоги і до сучасного фахівця, зокрема фахівця природничої галузі. Зазначені зміни відображаються й у змісті вищої професійної освіти. Стратегічні законодавчі документи України з питань освіти: Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013) чітко визначають переорієнтацію пріоритетів освіти держави на особистість, на демократизацію і гуманізацію освітнього процесу, на європейські гуманістичні цінності та виміри. Отже, сучасна природнича вища професійна освіта повинна створювати умови для всебічного розвитку особистості, формування її світоглядної позиції, для постійного

розвитку та самовдосконалення. Крім здобуття міцних професійних знань, обсяг яких постійно зростає, сучасний фахівець природничого спрямування повинен розвивати нестандартне інноваційне мислення, володіти навичками якісної міжособистісної взаємодії, вміння спілкуватися рідною та іноземними мовами, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, вміння діяти соціально-відповідально та свідомо. Саме тому важливим напрямом процесу освітньо-професійного становлення майбутнього магістра у закладі вищої освіти (ЗВО) є соціально-гуманітарна підготовка. З огляду на вищесказане виникає потреба у формуванні соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей, виокремлення критеріїв, показників і рівнів сформованості означеної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Засади компетентнісного підходу у професійній підготовці фахівців розвивали у своїх працях Н. Бібік, І. Зимня, А. Мудрик, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторський; проблеми соціально-гуманітарної підготовки фахівців негуманітарного профілю є предметом наукових студій О. Квасник, Н. Мачинської, Н. Микитенко, Т. Поясок, О. Федорцова; питання формування професійної компетентності фахівців в умовах інформаційного суспільства відображені у дослідженнях М. Згуровського, О. Романовського, Л. Товажнянського; соціальну, комунікативну та гуманітарну компетентність як складову частину професійної компетентності фахівців вивчають Н. Борбич, Т. Бутенко, А. Московська, І. Зарубінська, Т. Карпова, А. Літвінчук; значну увагу педагогів-науковців приділено питанням діагностики рівнів сформованості компетентності, визначенню критеріїв, показників і рівнів присвячені роботи Ю. Бабанського, В. Безпалька, Н. Кузьміної, Е. Луговської; проблеми впровадження дистанційного навчання досліджували В. Биков, В. Кухаренко, Л. Лещенко, В. Олійник, П. Стефаненко. Водночас аналіз наукових досліджень і практичного досвіду закладів вищої освіти, які готують майбутніх магістрів природничого спрямування, вказує на те, що проблема формування соціально-гуманітарної компетентності майбутніх фахівців природничої галузі, визначення критеріїв, показників і рівнів її сформованості ще не була предметом окремого наукового дослідження.

Метою статті полягає у визначенні критеріїв, показників і рівнів сформованості соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Соціально-гуманітарна підготовка посідає важливе місце у системі вищої професійної природничої освіти. Мета соціально-гуманітарної підготовки майбутніх магістрів полягає у формуванні світогляду молодшої людини, який би у найкращий спосіб поєднував її професійну діяльність із загальними світоглядними цінностями. Результатом соціально-гуманітарної підготовки є соціально-гуманітарна компетентність. Як вже було зазначено, аналіз науково-педагогічних досліджень компетентнісного підходу у вищій освіті свідчить про те, що визначення цієї категорії недостатньо відображено у психолого-педагогічній літературі. Деякі дослідники визначають соціально-гуманітарну компетентність як досвід конструктивного, адекватного природі людини вирішення проблем і задач у ситуаціях, пов'язаних із суб'єктивною реальністю, тобто з цінностями особистості, її установками, емоціями, переживаннями, відносинами [1].

Т. Карпова й А. Восковська гуманітарну компетентність розглядають як системну якість, що проявляється у готовності реалізувати свій професійний та особистісний потенціал, у знанні психофізіологічних особливостей людини, її потреб і способів їх задоволення відповідно до прийнятих культурних і соціальних норм, традицій; в умінні вирішувати стандартні та нестандартні ситуації, формувати культурні норми життєдіяльності; проводити моральну і культурну експертизу своєї професійної діяльності; у набутті професійних та особистісних сенсів, що направлені на власний розвиток, розвиток інших людей і суспільства загалом [2].

Спираючись на дослідження компетентнісного підходу, що були здійснені такими педагогами, як А. Алексюк, В. Байденко, І. Зимня, О. Савченко, А. Хуторський, про те, що будь-яка компетентність є системною якістю особистості та включає такі аспекти: когнітивний, діяльнісний, ціннісно-смиловий, ми визначаємо соціально-гуманітарну компетентність відповідно до такої структури: когнітивний аспект – знання особистісних та соціальних площин життєдіяльності, знання, постійне оновлення та поповнення особливостей національної та загальнолюдської культури; діяльнісний аспект – здатність ефективно вирішувати проблеми, пов'язані із суб'єктивною реальністю, здійснювати плідне міжособистісне та професійне спілкування, адекватно реагувати на різні ситуації, що виникають у соціальній і професійній життєдіяльності; ціннісно-смиловий аспект – здатність формувати й оновлювати систему особистісних, соціальних і професійних цінностей, виявляти та шукати можливості для постійного самовдосконалення та самореалізації.

Узагальнення результатів наукових розвідок із проблем формування соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей, врахування особливостей майбутньої професійної діяльності фахівців природничої галузі дозволило нам виділити такі компоненти соціально-гуманітарної компетентності: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативний.

Когнітивний компонент передбачає сформованість у майбутнього фахівця природничої галузі соціально-гуманітарних знань, умінь і навичок та здатності майбутнього фахівця до використання цих знань, умінь і навичок на практиці; здатність аналізувати набуті знання, вміти самостійно здобувати нові знання, використовувати їх у своїй професійній діяльності; наявність знань про сутність, структуру, функції соціально-гуманітарної компетентності, девіантної поведінки, про сутність здорового способу життя; знання про суспільство, закономірності його розвитку, правила та способи поведінки у ньому; знання про якості особистості, що дозволяють успішно соціалізуватися в суспіль-

стві; уміння і навички управляти своїм емоційним станом, здатність до саморегуляції; знання про способи взаємодії людей у суспільстві; здатність до постійного оновлення та поповнення особливостей національної та загальнолюдської культури.

Мотиваційно-ціннісний компонент пов'язаний із мотивами, потребами та ціннісними орієнтирами майбутнього магістра природничої галузі, з його здатністю сприймати та розуміти глобальний світ, уміти орієнтуватися у ньому; усвідомлювати свою роль і призначення, уміти чітко обирати цільові орієнтації для своїх дій і вчинків у професійному та повсякденному житті, уміти діяти в нестандартних ситуаціях і здатність приймати виважені рішення. Цей компонент виражає ціннісне ставлення до самопізнання та саморозвитку майбутнього магістра природничого спрямування у процесі здобуття вищої професійної освіти у ЗВО, забезпечує прагнення до постійного саморозвитку, самовдосконалення і самоактуалізації в майбутній професійній діяльності.

Комунікативний компонент передбачає розвиток у майбутніх магістрів природничого спрямування здатності до здійснення міжособистісного та професійного спілкування, здатності до розуміння комунікативних ситуацій і їх учасників під час професійної діяльності; здатності спілкуватися як у режимі обговорення, так і в режимі суперечки; уміння слухати і розуміти співрозмовника, виявляти толерантність до співрозмовника [3]; уміння адекватно реагувати на різні ситуації соціального і професійного спілкування; уміння аргументувати свою думку.

Задля виявлення якісних характеристик сформованої соціально-гуманітарної компетентності нами було розроблено критерії, показники та методи педагогічної діагностики оцінювання її сформованості. Термін «критерій» (від грецького *kriterion* – засіб для міркування) визначається як ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; мірило оцінки [4]. У педагогічних дослідженнях критерії визначають як ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики, а тому підлягають оцінці [5]. Стосовно визначення терміна «показник», то педагоги визначають його як кількісну характеристику явищ, які дають змогу зробити висновок про їхній стан у динаміці [6]. Нам імпонує думка С. Савченка [7], котрий визначає критерій як ознаку, на основі якої здійснюється оцінка, визначення чогось; судження, оцінки якогось явища, а під показниками – ступінь її прояву, за яким можна судити про її сформованість і розвиток. Критерії та показники тісно взаємопов'язані між собою, від якісного обґрунтованого вибору критеріїв значною мірою залежить правильний вибір системи показників, а якість показників залежить від того, наскільки вони повно й об'єктивно характеризують прийняті критерії [8].

Відповідно до структури соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей нами було визначено такі критерії сформованості цієї компетентності: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативний.

Когнітивний критерій передбачає оволодіння майбутніми магістрами природничих спеціальностей системою міцних соціально-гуманітарних знань, які створять майбутньому фахівцю природничої галузі необхідну базу для успішної реалізації своїх професійних функцій під час трудової діяльності.

Мотиваційно-ціннісний критерій полягає у розумінні потреби майбутнього магістра природничої галузі набути певного соціального статусу у суспільстві, трудовому колективі; прагнення досягти успіху; у мотивах соціальної діяльності, у сформованості мотивації, настанов для побудови виробничих відносин; у ставленні до моральних норм і правил суспільства, до цінностей суспільного й особистісного порядку; у впевненості майбутніх магістрів у цінності соціально-гуманітарних знань для майбутньої професійної діяльності та можливостях соціально-гуманітарних дисциплін, що ними вивчаються, до формування соціально-гуманітарної компетентності.

Комунікативний критерій передбачає формування умінь ефективно спілкуватися з колегами та керівництвом, використовуючи навички міжособистісної взаємодії, умінь коректно сприймати та надавати зауваження, критику, умінь довести свою позицію до аудиторії фахівців і нефахівців, умінь інтерпретувати та представляти результати наукових досліджень, умінь здійснювати педагогічну діяльність.

Для кожного критерію соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей нами було визначено показники, які характеризують його сформованість. Показниками когнітивного критерію соціально-гуманітарної компетентності є сформованість системи міцних теоретичних соціально-гуманітарних знань професійного, психологічного, педагогічного, соціального характеру, необхідних для реалізації своїх професійних функцій під час майбутньої трудової діяльності. Мотиваційно-ціннісний критерій характеризують такі показники, як усвідомлення мотивів навчальної та соціальної діяльності, усвідомлення цінності соціально-гуманітарних знань для майбутньої професійної діяльності; потреба у набутті соціально-гуманітарних знань і вмінь; прагнення досягати успіху; сформованість мотивації та настанов для побудови виробничих відносин; сформованість ставлення до моральних норм і правил суспільства, до цінностей суспільного й особистісного порядку. Для комунікативного критерію нами були виділені такі показники: здатність ефективно спілкуватися з колегами

та керівництвом, використовуючи навички міжособистісної взаємодії, здатність коректно сприймати та надавати зауваження, критику, уміння довести свою позицію до аудиторії фахівців і нефахівців, уміння інтерпретувати та представляти результати наукових досліджень, уміння здійснювати педагогічну діяльність.

Співвідношення критеріїв і показників сформованості соціально-гуманітарної компетентності дозволило визначити характеристики, що відображають зміст рівнів сформованості зазначеної компетентності, а саме: високий, достатній, низький.

Високий рівень сформованості соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей характеризується високою позитивною мотивацією до професійного зростання під час соціально-гуманітарної підготовки, усвідомленням необхідності отримання соціально-гуманітарних знань, формування умінь і навичок із соціально-гуманітарних дисциплін, здатність застосовувати їх на практиці; прагненням до творчої та професійної самореалізації, стійким інтересом до постійного саморозвитку та самовдосконалення; вмінням адекватно сприймати власні помилки й оцінювати власну професійну придатність; високим рівнем творчої активності, глибиною та гнучкістю соціально-гуманітарних знань, умінь і навичок.

Середній рівень сформованості соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей характеризується невисокою позитивною мотивацією до професійного зростання під час соціально-гуманітарної підготовки, недостатнім усвідомленням необхідності отримання соціально-гуманітарних знань, формування умінь і навичок із соціально-гуманітарних дисциплін і здатністю застосовувати їх на практиці лише в окремих професійних ситуаціях; прагненням до творчої та професійної самореалізації в окремих навчальних ситуаціях, нестійким інтересом до постійного саморозвитку та самовдосконалення; достатнім рівнем соціально-гуманітарних знань умінь і навичок, необхідних для виконання практичних завдань на достатньому рівні. Такий тип студентів здебільшого орієнтується на отримання позитивних оцінок.

Низький рівень сформованості соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей визначається відсутністю мотивації до професійного зростання під час соціально-гуманітарної підготовки, відсутністю усвідомлення необхідності отримання соціально-гуманітарних знань, формування умінь і навичок із соціально-гуманітарних дисциплін; відсутністю прагнення до творчої та професійної самореалізації; у студентів немає інтересу до

постійного саморозвитку та самовдосконалення; вони не вміють адекватно сприймати власні помилки й оцінювати власну професійну придатність; наявність окремих соціально-гуманітарних знань умінь і навичок, необхідних для виконання практичних завдань.

Висновки і пропозиції. Таким чином, визначені критерії, показники та рівні є підґрунтям для здійснення об'єктивного аналізу поточного стану сформованості соціально-гуманітарної компетентності майбутніх магістрів природничих спеціальностей та аналізу результативності педагогічних впливів на досліджувану категорію фахівців шляхом впровадження технології організації соціально-гуманітарної підготовки майбутніх магістрів природничих спеціальностей в умовах дистанційного навчання.

Список використаної літератури:

1. Сущенко Л.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 2003. 442 с.
2. Карпова Т.А., Восковская А.С. Гуманитарная компетентность студентов вуза. *Известия Московского государственного технического университета МАМИ*. 2014. № 1 (19). Т. 5. С. 165–170.
3. Федоренко О.І. Види комунікативних вмінь та їх роль у професійній діяльності працівників правоохоронних органів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія Педагогічні науки*. 2012. № 1. С. 21–28.
4. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. Москва : Азбуковник, 2000. 940 с.
5. Курило В.С. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 35–39.
6. Улятовская Е.А. Подготовка будущих учителей по активизации самостоятельной познавательной деятельности младших школьников : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Измаил, 1998. 21 с.
7. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді у позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2004. 43 с.
8. Чубук Р.В. Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних педагогів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія Психологія. 2008. Вип. 11. С. 253–263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2008_11_30 (дата звернення: 18.08.2019).

Popenko N. Socio-humanitarian competence criteria, indicators and formation levels of masters of natural specialties under the distance learning conditions

The article is concerned with the substantiation of socio-humanitarian competence criteria, indicators and formation levels of the future Masters of Natural Sciences under the distance learning conditions. The criteria of the specified competence are defined: cognitive (involves the acquisition of the Master's system of socio-humanitarian knowledge, which will create the necessary basis for the successful implementation of their professional functions during their employment in the future), motivational value (involves the Master's understanding the need in social status, the desire to succeed, the motives of social activity, the formation of motivation, guidelines for building industrial relations, relation to the values of social and individual aspects, the Masters' confidence in the value of socio-humanitarian knowledge for the future professional activity), communicative (involves the formation of skills to communicate effectively using interpersonal skills; the ability to correctly perceive observations, criticism, the ability to prove their skills in pedagogical activity). Indicators and methods of diagnostics of socio-humanitarian competence formation levels are revealed. The characteristics reflecting the content of the levels of the specified competence are defined, namely: high (high positive motivation for professional growth, the awareness of the need to obtain socio-humanitarian knowledge, the desire for professional self-realization, constant self-development and self-improvement; the ability to adequately evaluate the levels of competence; creative activity, strength of socio-humanitarian knowledge of skills.), medium (low positive motivation for professional growth, insufficient awareness of the need to obtain socio-humanitarian knowledge, the desire for professional self-realization in certain educational situations, sufficient level of socio-humanitarian knowledge of skills, low (lack of motivation for professional growth, lack of awareness of the need for knowledge and social skills, lack of interest to constant self-development and self-improvement, inability to adequately perceive own mistakes and evaluate own professional suitability; availability of individual social and humanitarian knowledge of skills).

Key words: socio-humanitarian competence, Masters of Natural Sciences, criteria, indicators, socio-humanitarian competence levels.